

המודיעין סביב המלחמה באוקראינה - הכוח המוגבל שבחשיפה

אופק רימר | 23 במארס, 2022 | גיליון 1577

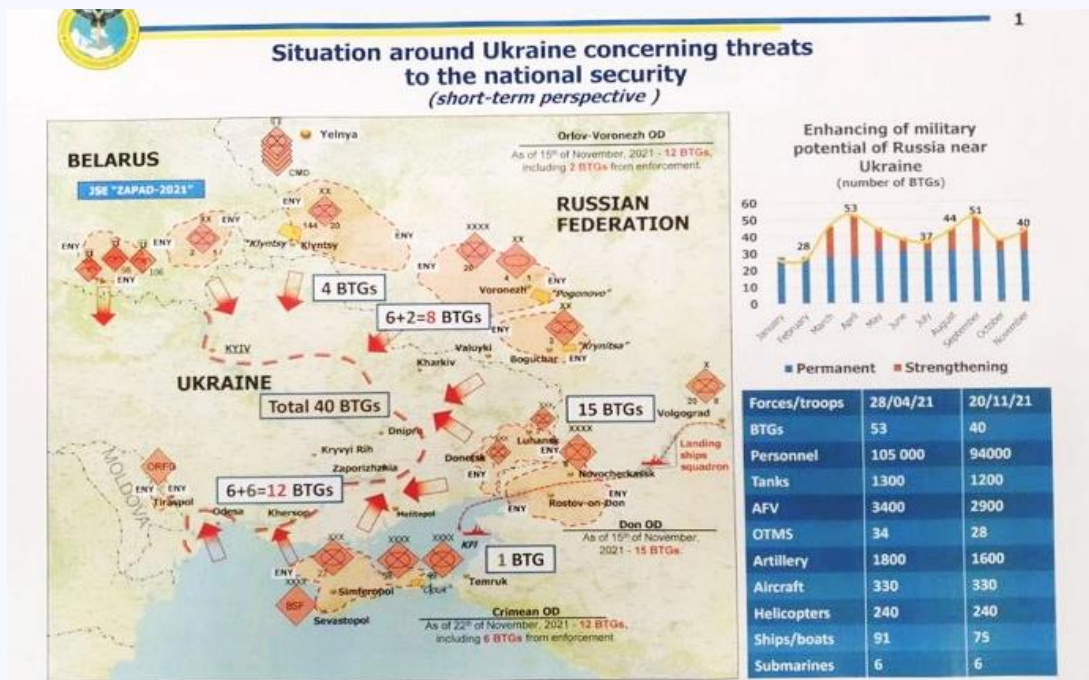
המלחמה באוקראינה מסמנת שיא חדש בשימוש הפומבי של מדינות במודיעין. ארצות-הברית, בריטניה, ואף ממשלת אוקראינה חשפו מידע והערכות מודיעין על אודות הכוונות והתכניות של רוסיה לפני הפלישה ובמהלכה. ברמה המדינית, החשיפות תרמו לעיצוב נרטיב שסימן בבירור את פוטין כתוקפן ואת אוקראינה כקורבן, ובכך תרמו להתייצבות חזית חזקה ומגובשת נגד רוסיה. ברמה האסטרטגית, החשיפה המוקדמת של הכוונות הרוסיות לא הרתיעה את הקרמלין. לצד זאת, ברמה הטקטית, חשיפת התכניות הרוסיות, בדגש על המבצעים החשאיים, גרמה ככל הנראה לביטולן ותרמה לערעור הביטחון הרוסי, באופן שייתכן שיש לו השפעה על מהלך המלחמה. הגם שהשימוש הפומבי במודיעין אינו זר לישראל, מקרה אוקראינה מדגיש מספר לקחים מרכזיים: חשיפת מודיעין מוגבלת ביכולתה למנוע מיריב נחוש לפעול להשגת יעדים, הגם שיש באפשרותה לשבש ולעכב את תכניותיו. מעל הכול, לחשיפה נודעת תרומה להשפעה על סדר יום ולעיצוב דעת קהל פנימית וחיצונית.

מודיעין נועד בראש ובראשונה לסייע למקבלי ההחלטות. תפקידו לספק להם מידע איכותי שיאפשר להם לגבש מדיניות מול שינויים במציאות ולהנחות את גופי הביצוע כיצד להיערך לקראתם במטרה לשמר יתרון מדיני, כלכלי וצבאי. עם זאת, בשנים האחרונות - הודות לתמורות הדרמטיות בסביבת המידע והתקשורת והעלייה בחשיבותן ובהשפעתן של הרשתות החברתיות ודעת הקהל העולמית על הפוליטיקה ועל המלחמה בפרט - המודיעין כשלעצמו הופך כלי למימוש המדיניות ולהשפעה על המציאות.

המשבר סביב אוקראינה מבטא אחד השיאים במגמה הזו. בחודשים שקדמו לפלישה הרוסית ומאז החלה, השימוש הפומבי במודיעין התברר ככלי מרכזי לניהול המשבר בידי המערב וכן בידי ממשלת אוקראינה עצמה. בכירים אמריקאים, כפי שצוטטו ב- *New York Times*, הגדירו את קמפיין חשיפת המודיעין של הממשל כאגרסיבי ביותר מאז משבר הטילים בקובה בשנת 1962.

תחילת הקמפיין בנובמבר 2021, בהתערות אוקראיניות לנוכח צבירת כוחות צבא רוסיים, שזוהתה מעבר לגבולה המזרחי של אוקראינה. האמריקאים והאוקראינים החלו בהדרגה לעדכן בפומבי בסדר הכוחות שרוסיה צברה סביב אוקראינה, אשר באותו שלב עמד על פחות מ-100 אלף חיילים. המודיעין הצבאי האוקראיני אף היה הראשון לחשוף מפה שבה צוינו כיוונים אפשריים שמהם תתבצע המתקפה נגד אוקראינה. בתחילת דצמבר הופיעה מפה דומה ב-

Washington Post, לצד הערכה של קהילת המודיעין האמריקאית שלפיה הנשיא ולדימיר פוטין מתכנן לצבור עד כ-175 אלף חיילים ולפלוש לאוקראינה בתחילת 2022. בינואר מסרה דוברת הבית הלבן כי יש אינדיקציות לכך שרוסיה מתכננת לביים מבצע שיזמה תקיפה נגד אזרחים אוקראינים דוברי רוסית במזרח המדינה, כאמתלה לכניסה למלחמה. בסוף אותו החודש, משרד החוץ הבריטי שיתף את הציבור במידע שלפיו המודיעין הרוסי נערך לכינון שלטון בובות בקייב לאחר הכניעת אוקראינה.

שקף שפורסם המודיעין הצבאי האוקראיני במגזין Military Times ב-21 בנובמבר 2021.

בתחילת פברואר כבר צברו הרוסים כ-140 אלף חיילים בחזית. ב-13 בפברואר, כעשרה ימים לפני כניסת הצבא הרוסי לשטח אוקראינה, העריך גורם אמריקאי בכיר, שנשאר אנונימי, שפוטין ייתן את ההוראה ביום רביעי, 16 בפברואר. כאשר אותו יום חלף בלי שהתרחשה המודיעינית התממשה, הודיעו הרוסים - אשר הכחישו נמרצות כל טענה מודיעינית של המערב ופטרו אותה כהיסטריה אנטי-רוסית - על הסגת כוחות מהחזית האוקראינית. אולם, המודיעין האמריקאי והבריטי הפריכו במהרה את הטענות הרוסיות ומסרו כי נמשכת צבירת הכוחות הרוסית, אשר הגיעה כבר עד כ-150 אלף חיילים. ב-23 בפברואר, יממה לפני הפלישה, פורסם כי ארצות הברית העבירה לנשיא ולדימיר זלנסקי אזהרה מפני פלישה למדינתו בתוך 48 שעות.

כאשר החלה המתקפה הרוסית ב-24 בפברואר לפנות בוקר, התקשורת המערבית מיהרה להכריז על הצלחה מודיעינית כבירה. אולם, מעבר לתחזית שהתממשה, מה היה חלקו של המודיעין במשבר ומה הייתה תרומתו האמיתית של השימוש הפומבי במידע? ייתכן שלעולם לא נדע, אך ישנן מספר תובנות שניתן לציין בזהירות בהקשרים אלה.

ברמה המדינית, ההערכות המודיעיניות העקביות תרמו לביסוס נרטיב קוהרנטי, שצייר את פוטין כתוקפן. מהמידע עלתה תמונה ברורה של מנהיג הנחוש להשתלט בכוח על אוקראינה, בשעה שכלל הפעולות הדיפלומטיות, התקשורתיות והצבאיות שמקורן בקרמלין נועדו לזרות חול בעיני העולם, ובעיני האוקראינים. הנרטיב הציב קו ברור בין טוב לרע, בין צדק לעוול, ובכך אפשר למערב לגבש בתוך זמן קצר חזית אחידה ורחבה נגד רוסיה, שבאה לידי ביטוי בחיזוק קהילת הביטחון האירופאית, בדגש על ברית נאט"ו, ובהשתתפות סנקציות כואבות על רוסיה, אשר דרשו ויתורים לא פשוטים גם מהכלכלה המערבית. זהו ככל הנראה אחד ההישגים הגדולים של המערב במשבר הנוכחי - כזה שהפגיע במידה רבה את הקהילה הבינלאומית, ובראש ובראשונה את הרוסים בעצמם.

ברמה האסטרטגית, חשיפות המודיעין על אודות הכוונות והתכניות של רוסיה כשלו ביצירת הרתעה ובמניעת הפלישה. אולם, באותה נשימה יש להודות שכלל הנראה לא הייתה זו מטרת המערב. להיפך, השימוש הפומבי במודיעין הוא ברירת מחדל, המעיד על חוסר נכונות של המערב להתחייב להרתיע את רוסיה, לרבות תוך נכונות להשתמש בכוח צבאי ולהסתכן במלחמה. שכן, לו המערב היה נחוש להגן על אוקראינה גם בכוח צבאי, הוא היה מתנהל באורח זהיר יותר ביחס למודיעין ונמנע מסיכון מקורות חיוניים על מנת לשמור על עליונות למקרה שיידרש להפעיל כוח זה נגד רוסיה.

יתר על כן, היו שטענו שהעיסוק הפומבי בכוונות של פוטין דחק אותו לפינה ולא הותיר לו ברירה אלא לממש את הכוונות ההתקפיות שיוחסו לו. טענה זו בעייתית. מצד אחד, אם מניחים שפוטין ניהל דיפלומטיה כופה, כלומר פעל לייצר איום צבאי אמין כדי לחלץ הישגים מדיניים וביטחוניים, הרי שהערכות המודיעין ייחסו אמינות רבה לאיום ופרסומן העניק את ההד העולמי שפוטין יכול היה למנף - לו רק היה מראה נכונות לפשרה ולדה-אסקלציה. מצד שני, אם פוטין היה מלכתחילה נחוש לפלוש לאוקראינה, כפי שהמודיעין המערבי טען, הרי שדאגה לתדמית וללגיטימציה בינלאומית או לשיקולים צבאיים טקטיים לא הייתה בראש מעייניו, ולכן החשיפה לבדה לא הייתה יכולה לעצור בעדו, גם אם יתכן שהאיצה את הפתיחה במערכה.

ברמה הטקטית, חשיפות המודיעין סייעו בערעור הביטחון הרוסי ובשיבוש המאמצים הצבאיים והתודעתיים של רוסיה, ובה בעת קנו זמן עבור אוקראינה. הידיעה שצמרת השלטון והצבא חדורים מודיעינית איננה ידיעה נוחה, קל וחומר ערב יציאה למבצע צבאי. יש לשער, שהחשיפות גרמו להפניית קשב לתחקור הפרצות המודיעיניות וסגירתן, וכן יצרו בקיעים של חוסר אמון בצמרת הרוסית, באופן שאולי פגע ומוסיף לפגוע בתקשורת בין דרגים וגופים ברוסיה ומכרסם בעילות האופרטיבית שלה בנייהול המלחמה. הדיווחים על אודות מעצר בכירים במודיעין הרוסי עשויים להוות אינדיקציה לכך. קונקרטי, חשיפת המבצעים החשאיים ליצירת עילה לפתיחה במלחמה ולהחלפת השלטון בקייב שמטה ככל הנראה את הקרקע מתחתם וגרמה לביטול, או לכל הפחות לשינויים. כמו כן, מרגע שגמלה החלטתו של פוטין לפלוש לאוקראינה, הרי שהמאמץ המרכזי שלו בזירה התודעתית היה "להרדים" את האוקראינים

באמצעות הונאה והטעיה על מנת לשכך את ההתנגדות הצבאית. החשיפות המערביות הקשו על כך מאוד.

לכל אלה יש להוסיף את החשיפה היום-יומית במהלך המלחמה של הערכות ומידע מטעם קהילות המודיעין של ארצות הברית ובריטניה. הדיווחים הללו תורמים להתמודדות עם מיסאינפורמציה ודיסאינפורמציה, מכוונת ושלא מכוונת, הן מצד רוסיה והן מצד אוקראינה, ומשקפים תמונת מצב מאוזנת של הלחימה והשלכותיה באופן המאפשר קבלת החלטות שקולה ומחושבת. כך למשל, כאשר גורמים אוקראיניים דיווחו על צעדים רוסיים המהווים סיכון למתקנים הגרעיניים בצ'רנוביל ובזפרוז'יה, גופים מערביים ובינלאומיים מיהרו להעמיד את הדיווחים על דיוקם, באופן שעד כה צינן את הרושם הראשוני. אולם, מעבר להצגת תמונת מצב אובייקטיבית של הלחימה, יש בדיווחים הללו גם הזדהות עם הצד האוקראיני ואינטרס לפגוע בדימוי העוצמה של רוסיה ובמורל הצבא. כך, התמונה העולה מהדיווחים, אשר בעיני משקיפים מערביים רבים אינה מחמיאה מאוד לצבא הרוסי העדיף, עשויה דווקא להשפיע לרעה על הסיכויים לעצור את המערכה. שכן, יידרש הישג צבאי מובהק - כיתור וכיבוש קייב או ניתוק אוקראינה מהמוצא לים - כדי לוודא שדימוי העוצמה וכושר ההרתעה של רוסיה אינם ניזוקים.

דוגמה למפה של מצב הלחימה באוקראינה המתפרסמת מדי יום בחשבון הטוויטר של משרד ההגנה הבריטי.

חשיפות מודיעין ככלי של מדיניות חוץ אינן דבר חדש בהיסטוריה העולמית, ובפרט בהיסטוריה הישראלית. בעשור האחרון, ישראל חשפה מודיעין בשיטתיות למטרות דיפלומטיות וצבאיות מגוונות, החל במאמץ לרתום את הקהילה הבינלאומית להפעלת לחץ על איראן לזנוח את תכנית הגרעין; וכלה בסיכול פיגועים מרצועת עזה ובהסגה לאחור של תכניות בניין כוח של איראן וחזבאללה.

הניסיון הנצבר בישראל מוביל למסקנות דומות לאלו שעולות מניתוח המשבר באוקראינה: חשיפת מודיעין מוגבלת בכוחה להתמודד עם יריב נחוש ולמנוע ממנו לפעול להשגת מטרה הנמצאת גבוה בסדר העדיפויות שלו. לעתים, היא אף דוחפת אותו לגלות נחישות רבה יותר מול קהלים מבית ומחוץ. עם זאת, יש באפשרותה לגרום לשיבושים ולעיכובים נקודתיים, אשר נובעים מ"שריפה" של תכניות, שיטות פעולה, אישים ומקומות, המחייבת את היריב לבצע התאמות ולסגור פרצות. אבל נראה שהתועלת הגדולה ביותר מהשימוש הפומבי במודיעין היא בהשפעה על סדר יום ובעיצוב דעת קהל פנימית וחיצונית. כמו במאבק של ישראל נגד איראן ושלוחותיה במזרח התיכון, כך גם במאבק של אוקראינה והמערב נגד רוסיה, חשיפת הכוונות והתכניות ההתקפיות של היריב מסייעת ליצור נרטיב אוהד, להשיג תמיכה ולגייס לגיטימציה לפעולות כואבות אך הכרחיות בהתמודדות עם האוימים.

לצד זאת, חשוב לזכור כי חשיפה פומבית של מודיעין כרוכה בסיכון לא מבוטל למקורות ולשיטות. לעתים המקורות מבוססים על טכנולוגיה, ופרסום המידע שהובא באמצעותם עלול להוביל לגילויים ולהסרתם, ובהמשך גם לצמצם את הפער הטכנולוגי בין החושף לנחשף. לעתים מדובר במקורות אנושיים בעלי גישה למעגלים מצומצמים של קבלת החלטות, אשר חשיפת פרטי מידע המבוססים על דיווחיהם יכולה להביא בנקל לגילויים, וכמובן לפגיעה בביטחונם האישי. מוניטין של חשיפת מידע וסיכון מקורות יכולים אף להוביל לקושי בגיוס מקורות אנושיים בעתיד.

אם כן, מקרה הבוחן של השימוש במודיעין פומבי סביב המשבר באוקראינה, לצד המסקנות הנצברות מהניסיון הישראלי, מכניסים לפרופורציות ומבהירים את היתרונות והחסרונות, התועלת והעלות, ביישום הפרקטיקה הזו, אשר הולכת וקונה אחיזה ביחסים הבינלאומיים.

*** אופק רימר הוא דוקטורנט במחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים. עבודת הדוקטורט שלו עוסקת בחשיפת מודיעין פומבית ככלי של מדיניות חוץ.*

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט